

УДК 929 Грушевський:371.83(477)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО

Наталія МИСАК

Львівський національний аграрний університет,
кафедра філософії,
вул. В. Великого 1, 80381, м. Дубляни Жовківського р-ну Львівської обл., Україна

Розглянуто взаємовідносини М. Грушевського й української молоді наприкінці XIX – на початку XX ст. Акцентовано увагу на візії вченим ролі і основних завдань студентства у процесі національної самоідентифікації українців. Досліджено характер взаємин М. Грушевського і студентства під час його роботи у Львівському університеті, зокрема наголошено на педагогічній діяльності, науковому, моральному і матеріальному сприянні обдарованій молоді, завдяки чому українська наука поповнилася цілою плеядою талановитих вчених.

Ключові слова: Михайло Грушевський, молодь, студентство, Львівський університет, Академічний дім.

“Молодіж не повинна укладатися в готові вже, вироблені шаблони, іти пробитими слідами, насліпо повторяти те, що вже було сказане і показане. Вона повинна шукати, повинна на пробнім камені своїх інтелектуальних і моральних вимог перевірювати сучасні погляди і принципи, вартості сучасного життя. Се можливе, розуміється, тільки при серйозній духовній праці, колективній, опертій на спільних ідейних і етичних підставах”.

М. Грушевський “Перед осінніми зборами академічної молодіж” (Львів, 1913)

Михайло Грушевський – епохальна постать в українській історії кінця XIX – початку XX ст. Знаний, насамперед, як визначний історик та політичний діяч, він також доклав чимало зусиль для пробудження й організації національного життя українців.

Його наукова спадщина і біографія стали предметом багатьох досліджень. Упродовж останньої чверті століття з’явилося чимало публікацій, присвячених політичній, громадській, науковій, педагогічній діяльності М. Грушевського, його приватному життю, взаєминам з ученими, громадськими діячами тощо. Одним із аспектів, що залишилися поза увагою дослідників, є відносини вченого з

молоддю. Цю проблему епізодично висвітлено лише у працях, присвячених педагогічній і науковій діяльності М. Грушевського¹.

Мета статті – охарактеризувати взаємовідносини М. Грушевського з українською молоддю на рубежі XIX–XX ст. Зокрема акцентувати увагу на баченні ученим ролі студентства у процесах українського національного відродження, а також на політичній, науковій, моральній і матеріальній підтримці обдарованої молоді.

Взаємини М. Грушевського з тогочасним українським студентством становлять окрему сторінку в його біографії. Вчений чітко усвідомлював виняткову роль і місію молоді в процесі формування української нації та побудови Української держави, а тому всіляко намагався сприяти її становленню і розвитку. Він був переконаний, що саме молодь є носієм потенціалу народу і від її характеру й добробуту залежить майбутнє українства. Своє завдання і завдання громадськості М. Грушевський вбачав у тому, щоб створити умови для “самовідродження” молоді, позбавлення її від готових шаблонів і стереотипів мислення та діяльності, формування у неї таких якостей як ініціативність, самостійність, креативність, відповідальність. І це вчений неодноразово наголошував у своїй суспільно-політичній публіцистиці: “Наша молодіж повинна знайти себе. Повинна в собі, в своїм внутрі вишукати сили і опорні точки для своєї організації – не формальної тільки організації в товариства, комісії і секції, а перетворенням в живу, органічну діяльну силу, котрою вона перестала бути, а котрою повинна бути всюди – чи то в партійних кругах, до котрих потягне її созвучність провідних політичних ідей, чи то в сфері міжпартійній і безпартійній, де знаходиться багато такого, що об’єднує всю молодіж, одушевлену громадськими і культурними поступовими інтересами, незалежно від ріжниць у поглядах, тому що вона молодіж, тому що містить в собі і повинна містити в собі се могутнє джерело оновлення всього, куди вона входить”². Однак його думки мали не лише теоретичний вимір, М. Грушевський своєю щоденною кропіткою працею намагався втілювати їх на практиці.

Активні взаємовідносини вченого з українським студентством розпочалися одразу ж після прибуття до Львова у 1894 р. Варто нагадати, що завдяки політиці українсько-польського порозуміння (т. зв. “Нової ери” 1890–1894 рр.) українці

¹ Костянтин Кондратюк, “Педагогічна діяльність М. Грушевського у Львівському університеті,” *Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції* (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.) (Львів: Світ, 1995), 68–70; Василь Педич, “Роль історичного семінару М. Грушевського у формуванні львівської історичної школи,” *Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції* (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.) (Львів: Світ, 1995), 49–51; Віталій Тельбак і Василь Педич, “Персональний склад Львівської історичної школи Михайла Грушевського: методологічний аспект,” *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія “Історія”* 36 (2015): 18–35.

² Михайло Грушевський, “Перед осінніми зборами академічної молодіж,” *Михайло Грушевський. Твори у 50 т.* (Львів: Світ, 2005), т. 3, 173.

отримали можливість створити на філософському факультеті кафедру всесвітньої історії з особливим оглядом на Східну Європу, в якій вони вбачали кафедру ³ *“...z Oeodaj e 3 i ae+an00 a dae z i areaaee”*. У 1894 р. в результаті політичних домовленостей уряд затвердив кандидатуру М. Грушевського на посаду професора означеної кафедри.

У Галичині перед молодим ученим з Наддніпрянщини відкривався великий горизонт роботи. Окрилений ще юнацьким ентузіазмом*, М. Грушевський мав великі плани і надії, які негайно почав реалізовувати. Як згадував сам учений, прибувши до Львова “Я кинувся в сю роботу з молодечим завзяттям, не передчуваючи ще тих розчарувань і трудного положення, яке чекало мене в Галичині”⁴.

Варто зауважити, що тогочасна ситуація в краї у сфері вищої освіти склалася не на користь українського населення. Навчатися рідною мовою українці могли лише у Львівському університеті. З кінця 1870-х рр. цей навчальний заклад перетворився на один із форпостів польської культури в краї (табл. 1). Більше половини усіх українських студентів університету студіювали дисципліни на теологічному факультеті. Попри це, вони постійно відчували дискримінацію у здобутті освіти рідною мовою. Як правило, останньою на факультеті упродовж 80-х рр. XIX ст. читали лише два курси, протягом наступного двадцятиліття – 3–4 курси і тільки для студентів четвертого року навчання⁵. Таку ж кількість предметів вивчали українською мовою студенти юридичного факультету. Для порівняння: польською мовою у 1880-х рр. читали близько 25 курсів, напередодні Першої світової війни – понад 40⁶. Дещо сприятливіша ситуація склалася на філософському факультеті. На медичному факультеті з моменту його створення у 1894 р. навчання проводили виключно польською мовою (табл. 2). Польськомовними були й усі інші вищі освітні заклади в Галичині.

³ Любомир Винар, “Австрійські урядові документи про призначення Михайла Грушевського професором Львівського університету,” *Український історик* 3–4 (1986): 85–86, 89; Особова справа Михайла Грушевського, 1894–1914, Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 26, оп. 5, спр. 510, арк. 1.

* М. Грушевському на момент приїзду до Львова виповнилося лише 28 років.

⁴ Любомир Винар, *Автобіографія Михайла Грушевського з 1926 року* (Нью-Йорк, Мюнхен, Торонто, 1981), 13.

⁵ *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowym półroczu 1881/2* (Lwów, 1881), 21; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1884/5* (Lwów, 1885), 23; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w półroczu letnim 1890/1* (Lwów, 1891), 24; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1895/96* (Lwów, 1896), 28.

⁶ *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowym półroczu 1885/6* (Lwów, 1885), 25; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1909/1910* (Lwów, 1909), 5–6.

Таблиця 1

**Кількість предметів у Львівському університеті
за мовами викладання⁷**

Роки	Кількість предметів за мовами викладання			
	українська	польська	німецька	латинська
1880	8	76	8	13
1890	9	94	3	12
1900	17	167	3	15
1910	13	222	5	16
1914	24	236	4	17

Таблиця 2

**Кількість предметів, які викладали у Львівському університеті
українською і польською мовами⁸**

Роки	Кількість предметів за мовою викладання по факультетах								Усього	
	теологічний		юридичний		філософський		медичний			
	укр.	поль.	укр.	поль.	укр.	поль.	укр.	поль.	укр.	поль.
1880	2	2	3	23	3	51	-	-	8	76
1890	3	3	3	31	3	60	-	-	9	94
1900	4	4	3	38	10	80	-	45	17	167
1910	4	8	3	31	6	111	-	72	13	222
1914	4	11	4	33	16	125	-	67	24	236

⁷ Program wykładów w c. k. Uniwersytecie imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w zimowym półroczu 1880/1 r. naukowego. (Lwów, 1880), 3–11; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1 (Lwów, 1890), 23–33; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1900/901 (Lwów, 1900), 37–53; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911 (Lwów, 1910), 3–21; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914 (Lwów, 1914), 3–24.

⁸ Program wykładów w c. k. Uniwersytecie imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w zimowym półroczu 1880/1 r. naukowego (Lwów, 1880), 3–11; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1 (Lwów, 1890), 23–33; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1900/901 (Lwów, 1900), 37–53; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911 (Lwów, 1910), 3–21; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914 (Lwów, 1914), 3–24.

Некращою була ситуація і з чисельністю українських викладачів у Львівському університеті. Польське керівництво навчального закладу не надто схвалювало допуск до викладацької роботи професорів-українців, а інколи гальмувало цей процес. Тому кількість викладачів-українців була вкрай низькою (Таблиця 3).

Таблиця 3

**Кількість викладачів українців у Львівському університеті
у 1880–1914 рр.⁹**

Навчальний рік	Загальна кількість викладачів	Викладачі-українці	Частка викладачів-українців, %
1880/1881	56	10	16,07
1890/1891	63	12	19,04
1900/1901	147	13	8,84
1910/1911	219	14	6,39
1913/1914	222	16	7,21

Як щирий поборник української мови, М. Грушевський прагнув якимось вплинути на існуючу ситуацію і розширити можливості українських студентів навчатися рідною мовою. Головною сферою, у якій професор міг реалізувати свої ідеї, була освіта. М. Грушевський усвідомлював значення інтелектуально розвинутого, дієвого студентства для української справи, а тому завжди намагався сприяти йому. У його стосунках з молоддю не було зверхності, лише глибока симпатія і повага. Ось як згадував про професора І. Крип'якевича: “Низького зросту, з бородою, в окулярах. Він був тоді привітною людиною, з деяким скептичним гумором, прихильний до молоді. Студентам говорив “пане товаришу” і студенти звали його (поза очі) “пан товариш”¹⁰.

Упродовж усього “львівського періоду” педагогічна діяльність М. Грушевського була різноплановою і доволі насиченою. Він читав такі оригінальні лекційні курси, як “Великий Новгород, історія, устрій і побут його до к. XV в.”, “Історіографія руська, період давній (загальний огляд і розбір критичний важніших джерел)”, “Великий рух народів”, “Старинна історія Східної Європи”, “Історія унії Литви і Польщі”, “Галицько-Волинська держава в XIII–XIV в.”,

⁹ *Rocznik statystyki Galicyi* 5 (1898): 72; *Podręcznik statystyki Galicyi* 6 (1900): 102; *Skład c. k. Uniwersytetu imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w roku 1880/1* (Lwów, 1880), 5–11; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911* (Lwów, 1910), 5–30; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1913/1914* (Lwów, 1913), 5–31; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1* (Lwów, 1890), 4–21; *C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1900/901* (Lwów, 1900), 4–24.

¹⁰ Інна Заболотна, “Спогади Івана Крип'якевича (1904–1911),” *Український археографічний щорічник. Нова Серія* 15 (2010): 478.

“Історія Великого князівства Литовського до пол. XV в.”, “Хмельниччина”, “Україна в XVII–XVIII ст.” тощо¹¹. Втім, лекції М. Грушевського не відзначалися особливою цікавістю. Як згадував І. Крип’якевич, “[...] він читав частини своєї “Історії України”, яку поступнево, том за томом, підготовляв до публікації. Він давав багато фактів, серед яких загублювались узагальнення. Він не любив синтезу – раз висловився навіть: “ми збираємо матеріали, а інші будуть робити висновки”¹². Незважаючи на це, під час його занять аудиторії заповнювали студенти, які отримали змогу вивчати історію свого народу рідною мовою. Лекції професора були насичені новим матеріалом, а, крім того, детальним оглядом джерельної бази. Слушно охарактеризував його педагогічну діяльність К. Кондратюк: “Під час читання лекційного курсу М. Грушевський активно використовував проблемний метод при висвітленні української історії. У його лекціях студенти знаходили не лише систематичний виклад історичних подій, а розкриття основних, з погляду автора теоретичних узагальнень, які характеризують історичний процес. Такий методичний прийом активніше розбуджував думки слухачів і сприяв їх самостійному мисленню. Крім того, М. Грушевський акцентував увагу не лише на історії держави, а головне на історії українського народу”¹³. З кожним роком лекції професора поповнювалися новою інформацією, історичними фактами, віднайденими в архівах, бібліотеках і приватних збірках не лише Галичини, а й Російської імперії. Саме туди майже щороку М. Грушевський здійснював наукові відрядження, схвалені і фінансовані Міністерством віровизнань і освіти¹⁴.

З 1896/97 н. р. професор також проводив в університеті практичні заняття, так звані “історичні вправи”, під час яких намагався стимулювати наукову діяльність студентів, виробити у них науково-критичний погляд на історичний процес¹⁵. Там його учні опрацьовували історичні джерела, аналізували

¹¹ C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1901/1902 (Lwów, 1901), 48; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1906/1907 (Lwów, 1906), 57; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1897/8 (Lwów, 1898), 43; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1894/5 (Lwów, 1895), 32; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1896/7 (Lwów, 1897), 40; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1899/900 (Lwów, 1899), 48; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1902/1903 (Lwów, 1902), 48; C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1912/1913 (Lwów, 1912), 14.

¹² Заболотна, “Спогади Івана Крип’якевича,” 478.

¹³ Кондратюк, “Педагогічна діяльність М. Грушевського,” 70.

¹⁴ Особова справа Михайла Грушевського, 1894–1914, ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 510, арк. 58, 79, 83–83 зв., 95.

¹⁵ C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1896/7 (Lwów, 1896), 34.

історіографію тієї чи іншої проблеми, брали активну участь в обговоренні питань і, зрештою, писали невеликі за обсягом самостійні історичні дослідження. Ці заняття відвідували студенти філософського й інших факультетів. Іноді їх учасниками були особи, взагалі не пов'язані з університетом¹⁶. Про достовірну чисельність слухачів “історичних вправ” говорити доволі складно, адже їх обліку ніхто не проводив. Наприклад, І. Крип'якевич стверджував, що заняття відвідували “[...] 20–30 студентів-українців, з різних курсів...”¹⁷. В. Тельвак і В. Педич у своєму дослідженні наводять дещо інші цифри – 15–20 осіб¹⁸. “Історичні вправи” користувалися великою популярністю серед молоді. Саме під час цих занять якнайкраще проявився педагогічний і організаторський хист М. Грушевського. Як слушно зауважив В. Педич, “у цих історичних семінарах кристалізувався науково-критичний світогляд молодих істориків, удосконалювалася методика їх дослідницької праці”¹⁹. Про ефективність таких занять для формування висококваліфікованих фахівців свідчить той факт, що “історичні вправи” поступово перетворилися на ядро, з якого згодом постала історична школа М. Грушевського.

Окрім університетських студій, професор практикував приватні заняття, так звані “*privatissima*”, під час яких він надавав найздібнішим студентам консультації, заслуговував реферати, невеличкі повідомлення і ґрунтовніші праці, оцінював їх, а найкращі згодом публікував на сторінках періодичних видань НТШ²⁰. Двері його дому завжди були відчинені для студентів, яким він дозволяв користуватися своєю бібліотекою. І взагалі радо з ними спілкувався²¹. Іноді стосунки з учнями були приватними. М. Грушевський запрошував їх до себе на свята, чи просто на обід або вечерю. Наприклад, у щоденнику вченого за 1910 р. знаходимо згадку про те, що у нього обідав І. Джиджора²². Часто студенти заходили в помешкання професора, щоб повідомити йому новини громадського чи політичного життя²³.

Іноді учні М. Грушевського відпочивали разом з учителем. Відомо, що влітку 1909 р. у його помешканні в с. Криворівня гостювали М. Залізняк та В. Козловський²⁴.

Михайло Грушевський ніколи не гордував товариством молоді, намагався бути її щирим радником, допомагав у професійних починаннях. Про це свідчить

¹⁶ Тельвак і Педич. “Персональний склад Львівської історичної школи,” 20.

¹⁷ Заболотна, “Спогади Івана Крип'якевича,” 478.

¹⁸ Тельвак і Педич. “Персональний склад Львівської історичної школи,” 20.

¹⁹ Педич, “Роль історичного семінару М. Грушевського,” 50.

²⁰ Miron Korduba, “Michał Hruszewskyj jako uczony,” *Przegląd Historyczny* 12, serja 2 (1935): 404.

²¹ Іван Крип'якевич, *Михайло Грушевський. Життя й діяльність* (Львів, 1935), 22.

²² Ігор Гирич та Ольга Тодійчук, “Щоденник Михайла Грушевського за 1910 рік,” *Український історик* 1–4 (2002): 108–109.

²³ Там само, 115.

²⁴ Світлана Панькова, “Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні,” *Український археографічний щорічник* 12 (2007): 830.

досить цікавий факт з історії взаємин професора та І. Крип'якевича. Останній, ще будучи гімназистом, обрав фах історика. Але вирішив з цього приводу проконсультуватися з М. Грушевським. Він написав професору лист, “[...] щоб порадити ся, як вчити ся історії і археології і приготувати ся до університету”²⁵. Невдовзі І. Крип'якевич отримав відповідь від М. Грушевського²⁶.

Професор у процесі підготовки молодих фахівців завжди дотримувався трьох основних принципів: зацікавити студентів історичною наукою, показавши її престижність щодо інших дисциплін при вивченні розвитку суспільства, бути вимогливим до своїх учнів і водночас спонукати їх до наполегливої самостійної роботи²⁷. Хоча в той же час приязно і по-товариськи ставився до молоді. Ось як загадував про свого наставника І. Крип'якевич: “Грушевський як учитель був дуже ввічливий і приступний. До молодих студентів не говорив інакше як “пане-товаришу”. І справді був для них прихильним товаришем. [...] Він мав таку вдачу, що не раз одним жартівливим слівцем умів підігнати до праці, а загонистих умів усе стримати легеньким насміхом”²⁸.

Михайло Грушевський спонукав студентів працювати в архівах і накопичувати новий матеріал для дослідження. Свого часу І. Крип'якевич пригадував, як вже на першому курсі працював в архіві Львова – спершу збирав якісь дані для професора, а згодом – матеріал для власного дослідження “Львівська Русь в першій половині XVI ст.”, яке згодом виголосив на семінарі. М. Грушевський неодноразово допомагав студентам отримати дозвіл на роботу в різних архівах як Російської імперії, так Австро-Угорщини та інших країн Європи, знаходив фінансову підтримку для таких подорожей²⁹.

Утім, найціннішим було те, що М. Грушевський заохочував молодь публікувати свої роботи й дослідження. Будучи редактором “Записок НТШ”, учений всіляко сприяв публікаціям статей своїх учнів на сторінках даного часопису. І. Крип'якевич згадував: “Всі його учні друкувалися в Записках – мабуть, половина статей і рецензій вийшла з семінару Грушевського”³⁰.

Опікувався М. Грушевський і кар'єрою своїх учнів. Лише завдяки його зусиллям С. Томашівському у 1911 р. вдалося вдруге подати документи на габілітацію* й успішно подолати усі три етапи цього процесу³¹. Підтримував

²⁵ Заболотна, “Спогади Івана Крип'якевича,” 449.

²⁶ Там само, 453.

²⁷ Кондратюк, “Педагогічна діяльність М. Грушевського,” 70.

²⁸ Крип'якевич, *Михайло Грушевський*, 21–22.

²⁹ *Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932)*, упоряд. Галина Сварник (Львів, Нью-Йорк: В-во М.П. Коць, 1998), 7.

³⁰ Заболотна, “Спогади Івана Крип'якевича,” 479.

* У 1909 р. Академічний сенат університету не дозволив габілітуватися на посаду приват-доцента австрійської історії С. Томашівському, мотивуючи це загостренням політичних обставин в краї.

³¹ Надія Бортняк, “Степан Томашівський: до відносин із Михайлом Грушевським,” *Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференцій*, ред. Ярослав Грицак, Ярослав Дашкевич (Львів, 1999), 188–190.

М. Грушевський наукові починання І. Джиджори, заохочуючи його до складання іспиту на ступінь доктора наук. Зокрема, у лютому 1912 р. у листі до учня професор писав: “[...] не дайте ВпротягатисяГ справі докторату”³². Епістолярна спадщина достеменно не відображає характер підтримки, яку надавав учений у цій справі молодому історикові. Але І. Джиджора цінував допомогу М. Грушевського. Про це свідчить той факт, що одразу ж після складення докторського іспиту, він відверто написав у листі до вчителя: “[...] я нарешті покінчив з докторатом. Се историческое событие скоїлося сьогодні (в середу) між 8–9 год. рано. Пішло добре. Я одначе, признатися, особливої приємности не відчув, хіба остільки, що нарешті ся скучна історія скінчилася. Надто вже “поштубацки” виглядав сей останній екзамен, і він, як такий, не стоїть ніякій пропорції до вложеної праці. Та тільки се П. Професорови говорю, дякуючи ще раз за ласку і інтерес, з якими П. Професор відносилися до моєї докторантської історії”³³.

Окрім педагогічної роботи протягом навчального року, М. Грушевський намагався не втрачати контактів з учнями і під час канікул. Тому влітку 1904 р. за сприяння НТШ заснував у Львові українські академічні вакаційні курси і викладав на них історію України³⁴. На цих курсах українська молодь мала можливість познайомитись і поспілкуватися з українськими ученими не лише з Галичини, а й Наддніпрянщини. На курсах викладали: І. Франко (літературу), Ф. Вовк (археологію), І. Раковський (антропологію), М. Ганкевич (історію революційних рухів у Західній Європі), С. Рудницький (географію України) тощо³⁵.

Як професор університету М. Грушевський прагнув усіляко сприяти талановитій молоді: і науково, і фінансово, і навіть силою свого авторитету. Наприклад, у листопаді 1903 р. він звернувся до К. Студинського з проханням підтримати студента 2-го курсу Г. Головка “[...] як пильного і солідного слухача”, подання якого про підвищення стипендії мали розглядати на філософському факультеті. Самого М. Грушевського на той час не було у Львові³⁶.

За ініціативи професора для матеріальної підтримки молодих науковців-українознавців при НТШ було засновано низку стипендіальних фондів (академічний резервний фонд; запомоговий фонд ім. А. Бончевського; стипендіальний фонд ім. О. Огоновського; стипендіальний фонд ім. О. Кониського; стипендіальний фонд ім. Я. Головацького; стипендіальний фонд ім. І. Франка тощо)³⁷. Щороку з них надавали кілька стипендій для навчання найбільш здібної молоді у вищих навчальних закладах Львова і за кордоном.

³² “Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори,” *Листування Михайла Грушевського*, ред. Любомир Винар, Павло Сохань, Ігор Гирич (Київ, Нью-Йорк: УІТ, ВД “Простір”, 2008), т. 4, 241.

³³ Там само, 247.

³⁴ *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego* (Lwów, 1912), т. 2, 496.

³⁵ Заболотна, “Спогади Івана Крип’якевича,” 483.

³⁶ “Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського,” 4.

³⁷ Віктор Савенко, “Діяльність НТШ в українознавчій сфері (кінець XIX – початок XX ст.),” *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини* 5, ч. 1 (2010): 111.

Михайло Грушевський завжди щиро переймався матеріальними проблемами українського студентства, тому у 1902 р. виступив ініціатором будівництва студентського гуртожитку – “Академічного дому” у Львові. Він організував академічний фонд для збору коштів на ці цілі, особисто листувався з наддніпрянською інтелігенцією, що мала прагнула допомогти фінансово. Саме завдяки М. Грушевському через два роки, у 1904 р., вдалося зібрати понад 70 тис. корон³⁸. А вже 1905 р. споруджено будівлю українського “Академічного дому” по вул. Супінського, 17 (сучасна вул. Коцюбинського, 21). Майже всі відомі діячі української літератури, науки, політики, що походили з галицьких сіл та містечок, перейшли через цей гуртожиток, де могли отримати не лише нічліг та страву, але й добрі умови для навчання.

Михайло Грушевський всіляко підтримував студентські організації в різних аспектах їхньої діяльності. Він неодноразово брав участь у різних заходах, влаштовуваних молодіжними товариствами. Зокрема, у 1898 р. професор разом з І. Франком та О. Колессою був присутній на відчиті в “Академічній громаді”³⁹.

Також М. Грушевський позитивно ставився до політичних ініціатив молоді, особливо до проявів самостійного політичного мислення. Іноді за це ставав об’єктом звинувачень галицької громадськості. Наприклад, у травні 1898 р. він разом з І. Франком взяв участь у ювілейному вечорі з нагоди 50-ліття скасування панщини в Галичині, організованому студентськими товариствами “Академічна громада” та “Основа”, які поділяли соціалістичні ідеї і за це зазнавали цькування з боку народовців. Після цього І. Франко та М. Грушевський (попри їхні розбіжності в політичних поглядах) стали об’єктами гострої критики на сторінках галицької преси. Вчений також цілковито підтримав починання молоді у її боротьбі за відкриття українського університету у Львові.

Отже, взаємовідносини М. Грушевського з українською молоддю були тісними й різноплановими. Вчений усвідомлював виняткову роль студентства у націотворчих починаннях українців, вважав запорукою їх успіху формування інтелектуальної еліти, основою якої мала стати саме молодь. Тому у своїй діяльності М. Грушевський пріоритетного значення надавав політичній, науковій, моральній і матеріальній підтримці студентства.

³⁸ Михайло Грушевський, “Академічний Дім,” *Літературно-Науковий Вісник* 32, кн. 12 (1904): 177.

³⁹ Кореспонденційна книга, 1898, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів, ф. 119, спр. 3, арк. 34.

MYKHAILO HRUSHEVSKY AND THE UKRAINIAN STUDENTS

Nataliia MYSAK

Lviv National Agrarian University,
Department of Philosophy

1 V.Velykoho str., 80381, Dubliany, Zhovkva district, Lviv region, 80381, Ukraine

M. Hrushevsky is a remarkable figure in the Ukrainian history of the late 19th – early 20th century. In recent decades there have been a lot of papers devoted to his scientific and political activities, personal life and analysis of his scientific heritage. However, M. Hrushevsky's relations with the Ukrainian youth are still one of the unsolved aspects. The main idea of the article is an attempt to analyze the scientist's interpretation of the role and key tasks of the students in the process of national self-identification of the Ukrainians. The aims are to explore the nature of M. Hrushevsky's relationship with young people in educational, scientific, private spheres of life, and to specify the professor's contribution in the case of material support of youth.

The scientist was clearly aware of the exceptional role and mission of youth in the processes of the Ukrainian nation formation and construction of the Ukrainian state, and therefore he tried to promote its establishment and development in every way. He was convinced that the youth is the bearer of the nation's potential and that the future of the Ukrainians depends on its character and well-being. M. Hrushevsky was assured that his own task and the task of public are the creation of the conditions for the young generation formation, the development of such its qualities as initiative, independency, creativity and responsibility.

The main sphere of relations between M. Hrushevsky and youth was education. In 1894 professor headed the World history department at the philosophy faculty in Lviv University, with the special emphasis on Eastern Europe. He believed that the main condition of formation of the Ukrainian youth is the creation of ability of getting education in the native language, as well as the opportunity of being involved in the scientific activity. M. Hrushevsky read original lecture courses in Ukrainian, which were attended by students of different faculties. At the university he also conducted the practical classes ("historical exercises"), during which he tried to stimulate students' scientific activity and develop their critical view of the world. Professor had the private lessons too, during which he provided students with the consultations, listened to the research works and estimated those. Moreover, he allowed students to use his library.

M. Hrushevsky encouraged young people to study science. In the summer of 1904 with the assistance of the Shevchenko Scientific Society he founded in Lviv the Ukrainian academic vacation courses. The last ones gave to the Ukrainian youth the opportunity to meet and communicate with the Ukrainian scientists from Galicia and the Dnieper Ukraine. M. Hrushevsky himself taught courses on the history of Ukraine. The professor encouraged students to work in the archives and collect materials for the research. He helped them to obtain permission to work in the archives in different countries and searched the financial support for such assignments. And, as an editor of scientific publications, he promoted publication of the articles by his students.

Sometimes the relationship between professor and his students acquired a private character. The students often visited M. Hrushevsky's home with the aim to talk or report the news, accepted his invitations for lunch, dinner and holidays. Some of them had vacations in professor's house in Kryvorivnia village.

M. Hrushevsky always was sincerely concerned about the financial problems of Ukrainian students. For financial support of the young scientists on the professor's initiative several scholarship funds were established in the Shevchenko Scientific Society. M. Hrushevsky also initiated the fundraising for the

construction of a dormitory for the Ukrainian youth – “Academic building” in Lviv. He curated the construction of this institution during 1904–1905.

M. Hrushevsky in every way supported student’s organizations in various aspects of their activities, as well as the political initiatives of young people. For the numerous times he participated in various events organized by youth societies. Scientist entirely supported the students in the struggle for the opening of the Ukrainian University in Lviv.

Thus, in the paper it is proved that M. Hrushevsky was aware of the exceptional role of students in the formation of Ukrainian nation and believed that youth is the basis of the intellectual elite foundation process. The relations between the scientist and the Ukrainian youth were close and diverse. In M. Hrushevsky’s activity the priority was given to the versatile political, scientific, moral and material support of students.

Key words: Mykhailo Hrushevsky, youth, students, education, science, Lviv University, Academic building.

REFERENCES

- Bortniak, Nadiia. “Stepan Tomashivskyi: do vidnosyn iz Mykhailom Hrushevskym.” *Mykhailo Hrushevskyi i ukrainska istorychna nauka. Materialy konferentsii*. Red. Yaroslav Hrytsak, Yaroslav Dashkevych. Lviv, 1999. 186–192. (in Ukrainian).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1894/5*. Lwów, 1895. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1896/7*. Lwów, 1897. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1899/900*. Lwów, 1899. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1902/1903*. Lwów, 1902. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1909/1910*. Lwów, 1909. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911*. Lwów, 1910. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914*. Lwów, 1914. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911*. Lwów, 1910. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914*. Lwów, 1914. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowym półroczu 1881/2*. Lwów, 1881. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1884/5*. Lwów, 1885. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w półroczu letnim 1890/1*. Lwów, 1891. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1895/96*. Lwów, 1896. (in Polish).
- C. k. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowym półroczu 1885/6*. Lwów, 1885. (in Polish).

- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1901/1902*. Lwów, 1901. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1906/1907*. Lwów, 1906. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1896/7*. Lwów, 1896. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1* (Lwów, 1890), 23–33;
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1*. Lwów, 1890. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1900/901*. Lwów, 1900. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1*. Lwów, 1890. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1900/901*. Lwów, 1900. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Program wykładów w półroczu zimowym 1912/1913*. Lwów, 1912. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1897/8*. Lwów, 1898. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1900/901*. Lwów, 1900. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911*. Lwów, 1910. (in Polish).
- C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1913/1914*. Lwów, 1913. (in Polish).
- Hrushevskiy, Mykhailo. "Akademychnyi Dim." *Literaturno-Naukovyi Vistnyk* 32, kn. 12 (1904): 177–178. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Mykhailo. "Pered osinnimy zboramy akademichnoi molodizhi." *Mykhailo Hrushevskiy. Tvory u 50 t.* Lviv: Svit, 2005, t. 3. 171–174. (in Ukrainian).
- Hyrych, Ihor ta Olha Todiichuk. "Shchodennyk Mykhaila Hrushevskoho za 1910 rik." *Ukrainskyi istoryk* 1–4 (2002): 96–127. (in Ukrainian).
- Kondratiuk, Kostiantyn. "Pedahohichna diialnist M. Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti." *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina. Dopovidi y povidomlennia naukovoi konferentsii (m. Lviv, 26–28 zhovtnia 1994 r.)*. Lviv: Svit, 1995. 68–70 (in Ukrainian).
- Korduba, Miron. "Michał Hruszewskij jako uczony." *Przegląd Historyczny* 12, serja 2 (1935): 389–406. (in Polish).
- Korespondentsiina knyha. 1898. Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy, viddil rukopysiv. Fond 119, sprava 3. (in Ukrainian).
- Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*. Lwów, 1912, t. 2. (in Polish).
- Krypiakevych, Ivan. *Mykhailo Hrushevskiy. Zhyttia y diialnist*. Lviv, 1935. (in Ukrainian).
- "Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho ta Ivana Dzhydzhoryiu." *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho*. Red. Liubomyr Vynar, Pavlo Sokhan, Ihor Hyrych. Kyiv, Niu-York: UIT, VD "Prostir", 2008, t. 4. (in Ukrainian).
- Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932)*. Uporiad. Halyna Svarnyk. Lviv, Niu-York: V-vo M. P. Kots, 1998. (in Ukrainian).

- Osobova sprava Mykhaila Hrushevskoho. 1894–1914. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti. Fond 26, opys 5, sprava 510. (in Ukrainian).
- Pankova, Svitlana. “Litni vakatsii Mykhaila Hrushevskoho u Kryvorivni.” *Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk* 12 (2007): 826–833. (in Ukrainian).
- Pedych, Vasyl. “Rol istorychnoho seminaru M. Hrushevskoho u formuvanni lvivskoi istorychnoi shkoly.” *Mykhailo Hrushevskyi i Zakhidna Ukraina. Dopovidi y povidomlennia naukovoї konferentsii (m. Lviv, 26–28 zhovtnia 1994 r.)*. Lviv: Svit, 1995. 49–51. (in Ukrainian).
- Podręcznik statystyki Galicyi* 6 (1900). (in Polish).
- Program wykładów w c. k. Uniwersytecie imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w zimowym półroczu 1880/1 r. naukowego*. Lwów, 1880. (in Polish).
- Program wykładów w c. k. Uniwersytecie imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w zimowym półroczu 1880/1 r. naukowego*. Lwów, 1880. (in Polish).
- Rocznik statystyki Galicyi* 5 (1898). (in Polish).
- Savenko, Viktor. “Diialnist NTSh v ukrainoznavchii sferi (kinets XIX – pochatok XX st.)” *Ukraina – Yevropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Istorii, mizhnarodni vidnosyny* 5, ch. 1 (2010): 109–116. (in Ukrainian).
- Skład c. k. Uniwersytetu imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w roku 1880/1*. Lwów, 1880. (in Polish).
- Telvak, Vitalii i Vasyl Pedych. “Personalnyi sklad Lvivskoi istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho: metodolohichniy aspekt.” *Problemy humanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia “Istorii”* 36 (2015): 18–35. (in Ukrainian).
- Vynar, Liubomyr. “Avstriiski uriadovi dokumenty pro pryznachennia Mykhaila Hrushevskoho profesorom Lvivskoho universytetu.” *Ukrainskyi istoryk* 3–4 (1986): 76–89. (in Ukrainian).
- Vynar, Liubomyr. *Avtobiografiia Mykhaila Hrushevskoho z 1926 roku*. Niu-York, Miunkhen, Toronto, 1981. (in Ukrainian).
- Zabolotna, Inna. “Spohady Ivana Krypiakevycha (1904–1911).” *Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk. Nova Seriia* 15 (2010): 476–497. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 28 січня 2016 р.

Прийнята до друку